

ΦΘΙΩΤΙΚΑ

Χ
Ρ
Ο
Ν
Ι
Κ
Α

ΕΤΗΣΙΑ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΛΑΜΙΑ 1987

ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΦΑΚΛΑΡΗ

του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΜΙΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΝΤΑΦΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΑΘΑΝ. ΔΙΑΚΟΥ

Ελάχιστες και συγκεχυμένες ήταν οι πληροφορίες, που είχαμε μέχρι τώρα, σχετικά με την τύχη του σώματος του μάρτυρα της ελευθερίας Αθανασίου Διακού. Σύμφωνα με μια άποψη, επειδή το καρφωμένο στη σούβλα σώμα του Διακού και τα κομμένα κεφάλια των συμπολεμιστών του, τα οποία είχαν τοποθετηθεί πάνω στην κοπριά ολόγυρα απ' το Διάκο, είχαν αρχίσει να μυρίζουν, αφού ήταν εκτεθειμένα για έξι μέρες, οι Τούρκοι αγγάρεψαν τους Λαμιώτες Κεφάλια και Φαραδήμο να ρίξουν το πτώμα του Διακού και τα κομμένα κεφάλια στο διπλανό ρέμα (Σκατόρεμα) και να τα σκεπάσουν με κοπριές¹. Σύμφωνα με μία παράδοση, την οποία παραθέτει ο Λάμπας (ό. π. 150 κ.ε.), το πτώμα του Διακού το ξέχωσε την άλλη νύχτα κάποιος Έλληνας Λαμιώτης, το έπλυσε, το σαβάνωσε και το έθαψε έξω από κάποιο ερημοκκλήσι στη Λαμία. Όμως, σύμφωνα με τα γραφόμενα του Θ. Λάσκαρη, «ότε η Ελλάς έγινεν ελεύθερον βασίλειον το μέρος ηρευνήθη, αλλ' ουδέν ίχνος ανευρέθη»². Ο Λάμπας (ό. π. 151) πιστεύει ότι η ταφή έγινε στο Σκατόρεμα κι ότι τα οστά του Διακού χάθηκαν για πάντα.

Στο παραπάνω πρόβλημα ρίχνει αρκετό φως ένα έγγραφο του αγωνιστή Παναγιώτη Σκόρδη απ' τη Βέρβενα της Αρκαδίας³. Στο έγγραφο αυτό, το οποίο απευθύνεται «Προς την επί των θυσιών και αγώνων εξεταστικήν επιτροπήν», με ημερομηνία 10 Αυγούστου 1846, ανάμεσα στ' άλλα αναφέρεται ότι μετά το μαρτυρικό θάνατο του Διακού, ο Σκόρδης αγόρασε απ' τους Τούρκους το σώμα του και το ενταφίασε μαζί με τα εκατόν τριάντα κεφάλια των Ελλήνων που θυσιάστηκαν στην Αλαμάνα⁴. Ο Σκόρδης δεν αναφέρει σε ποιο σημείο έγινε η ταφή, σημειώνει όμως ότι έγινε «μ' όλην την μεγαλοπρέπειαν» κι ότι δαπάνησε για την εξαγορά και την ταφή, καθώς και για την εξαγορά είκοσι τεσσάρων Ελλήνων αιχμαλώτων⁵, πέντε χιλιάδες γρόσια.

1. Γ. Κρέμος, «Ιστορικά Επανορθώματα. Αθανάσιος Διάκος», περιοδ. Απόλλων Δ', (Πειραιεύς, 1887) 725. Βλ. επίσης, Τάκης Λάμπας, Θανάσης Διακού, Αθήνα 1949, 145.
2. Λάμπας, ό. π. 151, σημ. 1.
3. Το έγγραφο βρίσκεται στο Αρχείο Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης (αρ. 12699), στο φάκελο του αγωνιστή Παναγιώτη Σκόρδη, και μου έγινε γνωστό πριν από μερικά χρόνια εντελώς τυχαία, όταν, με την άδεια του Διευθυντή του Αρχείου Χειρογράφων Π. Νικολόπουλου, μελτούσα τους φακέλους των αγωνιστών που κατάγονταν απ' τη Βέρβενα της Αρκαδίας. Το έγγραφο αυτό είναι γνωστό και στο Θ. Βαγενά (Θ. Βαγενάς, «Παναγιής Σκόρδης. Ένας αγνοημένος Βαρβανιώτης Αγωνιστής που «ενταφίασε» το ΘΑΝΑΣΗ ΔΙΑΚΟ», εφημ. Αρκαδικός Κόσμος, αρ. φ. 156, 30 Οκτ. 1981).
4. Στα εκατόν τριάντα κεφάλια πρέπει να συμπεριλαμβάνονταν κι εκείνα του επίσκοπου Σαλώνων Ησαΐα και του αδελφού του Παπαγιάννη. Ο Κρέμος (Ανάλεκτα, Αθήναι 1876, 64 κ.ε.) κάνει λόγο για ογδόντα κεφάλια αγωνιστών, τα οποία κουβαλούσαν οι Τούρκοι καρφωμένα πάνω σε κοντάρια, μπροστά απ' το στρατιωτικό σώμα του Ομέρ Βρυώνη κατά την επιστροφή του στη Λαμία. Προπορεύονταν τα κεφάλια του Ησαΐα και του Παπαγιάννη. Δηλαδή, απ' ταν Κρέμο αναφέρονται συνολικά ογδόντα δυο κεφάλια.

Εκτός απ' τη μαρτυρία για την τύχη του σώματος του Διάκου, σημαντική είναι η έμμεση πληροφορία ότι στη μάχη της Αλαμάνας θυσιάστηκαν συνολικά εκατόν τριάντα Έλληνες⁶, τα κεφάλια των οποίων ενταφιάστηκαν μαζί με το Διάκο. Στο ίδιο έγγραφο υπάρχουν διαφωτιστικές πληροφορίες για την πολιορκία της Λιβαδιάς απ' τους Τούρκους, για τους Σουλιώτες, τον Οδ. Ανδρούτσο, τον Χρ. Παλάσκα κ.ά.

Ο Σκόρδης είχε τη δυνατότητα να εξαγοράσει και να θάψει το σώμα του Διάκου και τα κομμένα κεφάλια των συμπολεμιστών του, γιατί ήταν γραμματέας του Ομέρ Βρυώνη⁷. Οι μαρτυρίες του Σκόρδη πρέπει να θεωρηθούν έγκυρες γιατί ήταν αξιόπιστο πρόσωπο, όπως φαίνεται κι απ' το πιστοποιητικό του Παν. Ζαφειρόπουλου, ο οποίος διασταύρωσε τις πληροφορίες που είχε. Ο Σκόρδης ήταν μνημένος στη Φιλική Εταιρεία, κι αργότερα, όταν ήρθε στην Αρκαδία, η Πελοποννησιακή Γερουσία τον διόρισε υπασπιστή του Παν. Ζαφειρόπουλου⁸. Για ένα μέρος των δραστηριοτήτων του στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα, ο Σκόρδης επικαλείται τη μαρτυρία των προκρίτων της Λιβαδιάς Νικόλαου και Λάμπρου Νάκου.

Η μαρτυρία του Σκόρδη, ότι δηλαδή ο Διάκος θάφθηκε κανονικά μαζί με τα εκατόν τριάντα κεφάλια των συμπολεμιστών του, δίνει τη δυνατότητα της ταύτισης των οστών του Διάκου σε μελλοντική ανεύρεσή τους. Ο ομαδικός αυτός τάφος θα πρέπει να αναζητηθεί, πιστεύω, στο τότε χριστιανικό νεκροταφείο της Λαμίας⁹.

Παραθέτω εδώ το έγγραφο σε μεταγραφή, διατηρώντας την ορθογραφία του:

«Προς την επί των θνοιών και αγώνων εξεταστικήν επιτροπήν.

Ο υπογεγραμμένος είμαι εκ του χωρίου Βερβαίνων της επαρχίας αγίου Πέτρου αγωνιστής εις τον υπέρ ανεξαρτησίας της πατρίδος Ιερών πόλεμον, και από εκείνους όπου υπηρέτησα την πατρίδα εξωτερικώς και εσωτερικώς.

Πριν του Ιερού αγώνος ήμουν εις τον ομέρ πασιά βερβεριόνη ένας των

5. Οι είκοσι τέσσερις αιχμάλωτοι είναι πιθανό να ανήκαν κι αυτοί στο στρατιωτικό σώμα του Διάκου και να μεταφέρθηκαν, όπως ο τραυματισμένος Διάκος και τα κομμένα κεφάλια, ως λάφυρο στη Λαμία, όπου κι εξαγοράστηκαν απ' το Σκόρδη.
6. Ο Χριστ. Περραιβός (Απομνημονεύματα αγωνιστών του 1821. Αθήνα: 1956, Β', 56) αναφέρει ότι στη μάχη της Αλαμάνας σκοτώθηκαν εγδόντα επτά Έλληνες και πληγώθηκαν είκοσι δυο, ενώ ο Δ. Κόκκινος (Η Ελληνική Επανάσταση, Αθήνα 1956, Α', 470) γράφει ότι «οι νεκροί Έλληνες της μάχης εκείνης υπελογίσθησαν εις τριακοσίους».
7. Εκτός απ' τη μαρτυρία του ίδιου, κι ο οπλαρχηγός της επαρχίας Αγίου Πέτρου συνταγματάρχης Παν. Ζαφειρόπουλος δεβαιώνει σε πιστοποιητικό του, που βρίσκεται στον ίδιο φάκελο, ότι ο Παν. Σκόρδης ήταν γραμματέας του Ομέρ Βρυώνη. Ο Θ. Βαγενάς (ό. π.) γράφει ότι ο Σκόρδης, μόλις κηρύχθηκε η Επανάσταση του 1821, πήρε εντολή απ' τη Φιλική Εταιρεία ν' ακολουθήσει τον τούρκικο στρατό κι ότι «έτσι... κατάφερε κι έγινε και γραμματικός του Ομέρ Βρυώνη». Από το έγγραφο όμως είναι σαφές ότι ο Σκόρδης ήταν γραμματέας του Ομέρ Βρυώνη πριν απ' την Επανάσταση του 1821, κι αργότερα, όταν άρχισε η πολιορκία του Αλή πασά (φθινόπωρο 1820), η Φιλική Εταιρεία του σύστησε να παραμείνει στην υπηρεσία των Τούρκων για να δίνει πληροφορίες στους Έλληνες.
8. Στις 12 Ιουνίου 1865 η Επιτροπή του Αγώνος τον κατέταξε στην κλάση των υπαξιωματικών 6' τάξεως (αρ. μ. 2766).
9. Στη σκέψη αυτή συνηγορεί α) ο μη προσδιορισμός απ' το Σκόρδη κάποιου ιδιαίτερου χώρου και β) το γεγονός ότι η ταφή έγινε κανονικά με τη μεγαλοπρέπεια που της ταίριαζε, δηλαδή πρέπει να έλαβαν μέρος ιερείς κλπ., που σημαίνει ότι έγινε τελετή. Μια τέτοια νεκρική τελετή ήταν επόμενο να γίνει στο φυσικό της χώρο, δηλαδή στο ελληνικό νεκροταφείο της Λαμίας.

«Μια μαρτυρία για τον ενταφιασμό του Αθανασίου Διάκου»

Γραμματέων αυτού, ήμουν ορκισμένος εις την Ιεράν Εταιρίαν της Πατρίδος, και άμα επολιορκήθη ο Αλί πασάς εδιειτάχθη από τη συναδελφή να διαμένω εις την υπηρεσίαν του ομερπασιά και συνδράμω, καθάς οδηγίας έλαβον παρά τους εταιρικούς συναδελφούς, και ειδοποιώ αυτούς τα στρατηγήματα των πασιάδων.

Και πρώτον ειδοποίησα τους Σουλιώτας αφού εκήρυξαν τον πόλεμον, και εξαπέστειλα εις αυτούς τρια φορτία πολεμοφόδια μέσον του επισκόπου Άαριης.

Ελευθέρωσα από την φυλακήν ένα κελαρίτη Τασούλια χριστικόν του Μουχιάρ πασά.

Τον Γεώργιον Τουρτούρην ομοίως ελευθέρωσα από τον θάνατον και την φυλακήν, μάρτυρας είναι η οικογένεια αυτού.

Τον μακαρίτην Χρήστον Μπαλάσκα έχων εις την φυλακήν ο Ισμαήλ πασιάς και τον ελευθέρωσα και χρήματα αρκειά τον εβοήθησα αυτόν τε και την φαμελειαν του μάρτυρας έχω την ιδίαν Σύζυγόν του κυρίαν Παλάσκα.

Εκσιράτευσεν ο Ομέρ πασιάς δια την πελοπόννησον και φθάσας εις το Δερβέτι Φούρκα με τα στρατεύματά του δεν έλειπα να ειδοποιώ τα Ελληνικά Στρατεύματα και αυτόν τον μακαρίτην Διάκον όλα τα Στρατηγήματα του Ομέρ πασιά, και αφού εουλήφθη ο Μακαρίτης Διάκος, και εθαναιώθη με τον αισχροτάτον θάνατον, αγόρασα το σώμα του και το ενταφίασα μ' όλην την μεγαλοπρέπειαν, ομού με εκατόν τριακόγια κεφαλάς θυσιασθέντας εις τον πόλεμον του Διάκου, και εικοσιτέσσαρους χριστιανούς ηλευθέρωσα από τον θάνατον όπου είχαν ουληφθή αιχμαλώτοι. υπέρ τας πέντε χιλιάδας γρόσια εδαπάνησα εις την θανήν του Διάκου και εις τας εκατόν τριάντα κεφαλάς και είκοσι τεσσάρων αιχμαλώτων.

Αφού επροχωρήσαμεν εις τας επαρχίας Λεβαδίας, Σάλονα, Μπουτιουνίτσα, Ταλάντι, Θύβας, και Εύρυπον, ειδοποιούσα καδεκάστην τους αδελφούς χριστιανούς και τα ελληνικά Στρατεύματα όλα τα σχέδια του ομερπασιά, δια τα οποια μαρτυρεί όλη αυτή η επαρχία και ο κύριος Λάμπρος Νάκος νυν Γερουσιασιής.

Ελευθέρωσα μίαν γυναίκα με δυο παιδιά από το χωρίον δαβλάνη με πεντακόσια γρόσια αγοράν.

Δεκατέσσαρας ψυχάς ελευθέρωσα από Τουρκοχώρι και θελιτζώτη με δυο και ήμιου χιλιάδες γρόσια αγοράν. Ένα κοράσιον από Ταλάντη με δυο χιλιάδες γρόσια, ένα παιδί από σουρπη με τριακόσια γρόσια.

Τους εγκλειστούς εις το φρούριον Λεβαδίας χριστιανούς, αφού ηθέλησαν να παραδοθούν, ειδοποίησα προς αυτόν τον σκοπόν του πασιά όπου ήθελε τους κάμει σφάγιον, δεν επαραδόθησαν και διοργάνωσα την νύκτα εκείνην και τους οδήγησα να φύγουν από δρόμον τον οποίον προετοίμασα, και αναχώρησαν αβλαβώς εξών των αδυνάτων και ασθενών, και ο Γέρων Νικόλαος Νάκος προς τον οποίον έδωσα την μεγαλυτέραν συνδρομήν και βοήθειαν μαρτυρεί δε όλη επαρχία Λεβαδίας περί αυτών, και ο κύριος Λάμπρος Νάκος, εις την περίστασιν ταύτην και εις τα χωρία Λεβαδίας, και εις τον θάλτον εδαπάνησα αρκειά χρήματα, τα οποια γνωρίζει ο κύριος Λάμπρος Νάκος, ο ιατρός Σπειρίδων Καλογερόπουλος γνωρίζει όσα έκαμον εις Θήβας και Εύρυπον προς όφελος των ομογενών.

Παραλείπω όσα έπραξα προς βοήθειαν των αδελφών χριστιανών όπου ήταν κλεισμένοι εις τον προφήτην Ηλίαν της Θήβας, και ελευθέρωσα αυτούς από πυρ και τον σίδηρον.

Δια τον Χρήστον Μπαλάσκα ήμουν εγγυητής εις τον ομέρ πασιά και αφού εουνεοήθη ο Μπαλάσκας με τον Οδισέα να ενωθούν και κτιπήσουν τους εχθρούς με ειδοποίησαν και ανεχώρησα από τον πασιά και ενώθη με τα ελληνικά Στρατεύματα, και εκτιπήσαμεν τα εχθρικά Στρατεύματα και εδιαλύθη μετου πολύ η

Παναγιώτη Φάκλαρη

εκστρατεία του ομερπασιά, παραλοίπω όσα εδαπάνησα εις απελευθέρωσιν ομογε-
νών εις τα μέρη εκείνα.

Απλήθον εις Πελοπόννησον και ενώθην με τα επαρχιακά Στρατεύματα της
επαρχίας Αγίου Πέτρου εις την πολιορκίαν Τριπόλεως μέχρι της αλώσεως αυ-
τής, και τας μετά ταύτα θυσίας και εκδουλεύσεις μου μαρτυρεί το εσώκλειστον α-
ποδεικτικόν του οπλαρχηγού της επαρχίας.

Τα πρωτότυπα αποδεικτικά παρεδόθησαν εις το επαρχίον Κυνουρίας κατά
το 1834, τα δε αντίγραφα κατά το 1836 εις την εν Αθήναις Στρατιωτικήν επι-
τροπήν· δύναται δε η επιτροπή να πορισθή και εξ ιδίας αντιλήψεως, εκ των υ-
παρχόντων μελών και εξ άλλων περιστάσεων περί της αληθείας των εκτεθέντων,
και τέλος εκ του πιστοποιητικού του υπάρχαντος ορχηγού της επαρχίας Πανα-
γιώτου Ζαφροπούλου.

Παρακαλώ όθεν την επιτροπήν ταύτην ίνα ενδώση εις τας αιτήσεις μου
ταύτας και αποδώση δικαιοσύνην εις άνθρωπο θυσιάσαντα τα πάντα και τραυμα-
τισμένον περικυκλούμενον ήδη από πολυαρίθμους αδυνάτου οικογενείας, και δια
να μην μείνη μετά τον εγγίζοντα θάνατόν του εκτεθειμένη εις την ανάγκην και
απορίαν.

Εν Αγίω Ιωάννη την 10 Αυγούστου 1846
Ευπειθέστατος Δημότης Θυρέας
Παναγιώτης Σκόρδης»

★